

MÕNINGAID RASKUSI KASVATUSTÖÖS NOORTEGA^x

V. L u l l a ,
Tartu II Eriinternaatkooli direktori asetäitja^{xx}

Paljudele inimestele tunduvad kasvatusküsimused väga lihtsatena, kuna meid kõiki on ju kasvatatud. Need probleemid näivad isegi seda kergemate ja lihtsamatena, mida vähem ollakse tuttav kasvatusteooriaga ja praktilise kasvatustööga. Enam kui 100 aastat tagasi märkis K. D. Ušinski: "Enamus inimesi tunnistab, et kasvatustöö nõuab kannatust, mõned arvad, et selleks on vajalik kaasasündinud võimete olemasolu ja teatud oskuste valdamine. Vähesed on aga veendunud, et hiksaks kõigele on selleks vajalikud ka erilised teadmised."¹ Need mõtted pole oma aktuaalsust kaotanud ka tänapäeval.

Kasvatusraskused, raskestikasvatatavus, alaealiste seaduserikkumised, kõik need nähtused panevad muretsema nii perekondi kui ka kogu üldsust. Tänapäeva teaduslik-tehnilise revolutsiooni ajastu kiires ühiskondlikus arengus tõrkavad teravalt silma nn. murelaste passiivsus, ükskõiksus, hoolimatuse, egoism, kerge elu taotlus ja füüsilise töõ põlgamine, vaimsete huvide piiratus ning nihilism.² Sellisest pinnasest sirguvad sagedasti ka õiguserikkujad.

Kasvatustöö on kõige keerukamaid inimtegevuse liike. Nõuab ju see tegevus ühelt poolt põhjalikke ja mitmekülgeid teadmisi, teiselt poolt aga ka ulatuslikke kogemusi. Viimase aastakümne jooksul on kasvatustöö alal ilmunud rida ulatuslikke teoreetilisi uurimusi.³ Tähtsamaks sündmuseks on üld-

^x Ettekanne, peetud 23. jaanuaril 1977. a. Avaldatakse lühendatult.

^{xx} Ettekande pidamise ajal töötas sm. V. Lulla Tartu rajooni haridusosakonna juhatajana.

¹ У ш и н с к и , К.Д. Валитуд педагогилised teosed. 1. kd., Tln., 1957, lk. 119.

² Л и х а ч е в Б.Г. Теория коммунистического воспитания. М., 1974, с. 22-24.

³ Б о ж о в и ч Л.И. Личность и ее формирование в дет-

hariduskoolide kasvatustöö näidisprogrammi avaldamine. Vaatamata nendele edusammudele kasvatusteoorias on paljud küsimused jäänud veel tänaseni vaieldavateks.

Üheks selliseks probleemiks on igakülgsest arenenud isiksuse kasvatamise pedagoogiline lahtimõtestamine.⁴ Laialdaselt on levinud nii kasvatusteoorias kui ka praktikas püüe samastada õppimist õppeprotsessis õppimisega kasvatustehnikas.⁵ Selliste seisukohtade praktikasse juurutamise tulemusena ülehinnatakse sõnalise selgituse osatähtsust ja jäetakse tagaplaanile laste tegevuse organiseerimise probleemid. Kõlbeliste tõeade omandamine ei kulge aga analoogiliselt korratabeli äraõppimisega.

Kasvatusteoorias on veel palju lahendamata probleeme. Psühholoogide poolt on põhjalikult uuritud inimese enesehinnangu ja nõudlusnivoo vahelisi seoseid. Vastavad uurimused⁶ on näidanud, et eelmainitud nähtused on väga tähtsad nooruki isiksuse kujunemisel. Kahjuks puuduvad aga ulatuslikumad pedagoogilised uurimused selle kohta, kuidas kasvatustehnikas kujundada lapses õiget enesehinnangut. Psühholoogid ja psühhiaatrid on kaasajal küllaltki ulatuslikult uurinud stressi ja frustratsiooni. Pedagoogikas puuduvad aga põhjendatud teaduslikud soovituselised harmoonilise tunde maailma kujundamiseks noorukis.

Igakülgsest arenenud isiksuse kasvatamine on esmajoonelapse kõlbelise palge kujundamine. Kahjuks valitseb ka

ском возрасте. М., 1968;

Лихачев Б.Г. Теория коммунистического воспитания. М., 1974;

Коротков В.М. Развитие воспитательных функций коллектива. М., 1974.

⁴ Каган М.С. Человеческая деятельность. М., 1974, с. 306-312;

Конникова Т.Е. Современные проблемы нравственного воспитания школьников. "Нравственное формирование личности школьника в коллективе". Вып. II. Л., 1975, с. 5.

⁵ Коззаконьку, А. Отто, Kh. Erziehung zur bewussten Disziplin und Persönlichkeitsentwicklung. - "Psychologische Beiträge", Heft 7, Berlin, 1967, S. 22-24;

Конникова Т.Е. Современные проблемы нравственного воспитания школьников. "Нравственное формирование личности школьника в коллективе". Вып. II. Л., 1975, с. 5.

⁶ Friedrich, W. Jugend und Jugendforschung. Berlin, 1976, S. 29-36;

Липкина А.И. Самооценка школьника. М., 1976.

kõlbelise kasvatuse teoorias rida erinevaid seisukohti.⁷ Õi-ge kõlbeline kasvatus eeldab selliste püsivate motiivide süsteemi kujundamist, mis vastaks kommunismiehitaja moraalikoodeksi normidele ja määraks seega kindlaks nooruki suhted ümbritsevate inimeste ning loodusega.

Lapse kui isiksuse areng algab perekonnas. N.K. Krupskaja on kirjutanud: "Kui perekonnaliikmed on üksteise suhtes tähelepanelikud, kaastundlikud, kui neil on laialdased ühiskondlikud huvid, kui tõtt seob perekonna sõbralikuks liiduks, siis on sellisel olukorral lapsele kasvatustlik mõju. Kui aga perekonnas logeldakse, asetakse taga vaid tühiseid lõbustusi, kui perekonnale on võõrad meie ideaalid ja seal valitseb jäme egoism, siis ei aita ka lapse individuaalsete iseärasuste arvestamine parandada neid puudujäärke, mis on kujunenud kasvatustõõs."⁸

Ühiskondlike suhete tormilise arenguga on viimase paarikümne aasta jooksul oluliselt muutunud ka perekonna ühiskondlikud funktsioonid. Küllaltki suure osa ühiskondliku koguprodukti loojast on perekond kujunenud nüüd põhiliselt ühiskondliku koguprodukti kulutajaks. Püüsiline tõtt on linnaperekondades kadumas ja seda peaks asendama vaimsete väärtuste omandamine ning vahendamine. Paljud perekonnad aga ei ole selleks kaugeltki suutelised. Suurimaid raskusi valmistab linnalises keskkonnas kasvatustõtt korraldamine nendelo vanematele, kes ise on sündinud ja kasvanud maal. Sellele nn. urbanisatsioonist tingitud inadaptatsioonile on juhitud tähelepanu.⁹ Erikutsekoolis nr. 34 läbiviidud uurimus näitab, et seal 1969. a. viibinud linnatüdrukute emadest 82 % olid sündinud ja kasvanud maal.

⁷ Талызина Н. Ф., Рувинский Л. К. Проблема управления процессами воспитания. М., 1971; Лихачев Б. Г. Теория коммунистического воспитания. М., 1974, с. 22-24;

"Методика воспитательного процесса". Лекции по педагогике. М., 1969;

Конникова Т. Е. Современные проблемы нравственного воспитания школьников. "Нравственное формирование личности школьника в коллективе". Вып. II. Л., 1975, с. 5.

⁸ Школа, семья и общественность. М., 1977, с. 16.

⁹ G o r t e z , P. *Enfant, famille et société urbaine gèneise et mécanisme de l'inadaptation*. Paris, 1963.

Raskused kasvatustõs s ilmnevad eriti murdeas. Kõllaltki ulatuslikult on levinud arvamus, nagu oleksid need raskused tingitud bioloogilistest muutustest nooruki organismis. Taolise seisukoha psühholoogiateadusse toojateks olid saksa psühholoogid Ch. Bühler ja E. Spranger.¹⁰ Nõukogude psühholoogide D. Elkonini ja T. Dragunova uurimused aga tõestasid murdeea kasvatusraskuste sotsiaalset tingitust.¹¹

Kõik need eespool loetletud asjaolud on küll kasvatusraskuste tekkimist soodustavateks teguriteks, kuid ei põhjusta paratamatult raskestikasvatatavuse teket.

Perekonna osast kasvatusraskuste tekkel annavad mõningat ülevaadet Tartu rajoonis 1976. a. lõpul läbiviidud uurimuse tulemused. Nimelt võeti Tartu rajooni üldhariduskoolide poolt arvele kõik need perekonnad, kus kodus esines raskusi laste kasvatamisel. Kokku võeti arvele 338 perekonda. Arvelevõetud perekondadest oli tervikperekondi - 43,76 %, defektseid perekondi 66,24 %. Defektseid perekondi iseloomustasid järgmised näitajad:

ema kasvatab üksi	- 64,15 %
kasuisa olemasolu	- 22,64 %
isa kasvatab üksi	- 11,32 %
vanavanemad kasvatavad	- 1,89 %

Õpilaste arvelevõtmise põhjused jagunevad järgmiselt:

mitterahuldav käitumine ja õppimine	- 61 õpilast
mitterahuldav käitumine (õppimine oli seejuures rahuldav)	- 43 -"
mitterahuldav õppimine (käitumine oli seejuures rahuldav)	- 129 -"
vähiksemad kõrvalkalded käitumises ja õppimises (käitumine ja õppimine olid seejuures hinnatud rahuldavaks)	- 105 -"

Põhjalikuma analüüsi alla sai võetud 104 õpilast, kellel oli mitterahuldav käitumine. Iseloomulik oli siin poiste

¹⁰ F r i e d r i c h , W. Jugend und Jugendforschung. Berlin, 1976, S. 29-36.

¹¹ Л о м о в Б., Волков К. Психология о педагогических проблемах. По материалам IV Всесоюзного Съезда общества психологов СССР. - "Народное образование", 1972, № 8, с. 118.

suur ülekaal. Mitterahuldava käitumisega õpilastest moodustasid tütarlapsed vaid 12,4 %, poisid aga 87,6 %. Ligi pooled (48,3 %) vaadeldavatest mitterahuldava käitumisega noortest õppisid VI ja VII klassis. Analüüsides mitterahuldava käitumisega õpilaste kodust kasvatuslikku situatsiooni, ilmnesisid järgmised andmed:

hoolimatu suhtumine laste kasvatamisse	- 40,8 %
alkoholi kuritarvitamine perekonnas	- 30,6 %
liigne hellitamine	- 14,2 %
kodused tülid vanemate vahel	- 3,0 %
ebaselged põhjused	- 11,4 %

Mõtlemata paneb aga asjaolu, et hoolimatust laste kasvatamisel esines suhteliselt enam perekondades, kus lastel olid nii oma isa kui ka ema (58,6 %). Hoolimatu suhtumine laste kasvatamisse väljendus esmajoones üksikükses suhtumises oma lapse vaimsesse arengusse. Tihti ei arvestanud hoolimatud vanemad ka lapse füüsilise arengu ja tervise kaitse osas kehtivaid nõudeid. Kõiki neid oma lapse kasvatamisse hoolimatult suhtuvaid vanemaid iseloomustas suhteliselt madal hariduslik tase ja sellest tingituna ka vaimsete huvide piiratus. Hoolimatu suhtumise tagajärjel peetub sellistes perekondades laste vaimne ja füüsiline, eriti aga kõlbeline areng. Vanemate emotsionaalne külmus toob endaga kaasa kahestunud tundeeluga nooruki sirgumise, kes ei püüdlegi enam täiskasvanu kiituse või tunnustuse poole. Vanemate ja laste vahel valitseva hoolimatuse, nn. kodusoojuse puudumise tõttu ei kujune lastes õigeaegselt ka vajalikke sisemisi pidureid, mis võimaldaksid neil oma tarbeid rahuldada kooskõlas ühiskondlike nõudmistega.

Tavaliselt kaasneb vanemate hoolimatusega ka laste kehaline karistamine; see omakorda nõrgendab veelgi vanemate ja laste vahelisi emotsionaalseid seoseid ja vähendab märgatavalt vanema sõna kasvatuslikku jõudu. Väljapääsu otsivad vanemad tihti veelgi drastilisemate "kasvatusevõtete" rakendamisest. Uurides 1969. a. erikutsekoolis nr. 34 õppivate tütarlaste kõige meeldejäävamaid elamusi lapseest, selgus järgmist:

negatiivsed lapsepõlve elamused	- 77 %
ei mäleta lapsepõlve elamusi	- 10 %
positiivsed lapsepõlve elamused	- 13 %

Kõik positiivsed mälestused olid seotud lapse enda isikuga. Negatiivsed elamused aga peaaegu eranditult perekonnaga. Negatiivsetest elamustest olid siin esikohal kehaline karistus, järgnesid perekonnatülid, hirmuelamused ja õnnetused perekonnas. Nagu näitavad psühhiaatrite tähelepanekud, on taoliste lapseas läbielatud psühhotraumade tagajärjeks sageli psühhopaatia ja neuroosid, mis ilmnevad peamiselt murdeas. Suhteliselt sageli satuvad sellistest perekonnadramadest võrsunud noorukid ka kuritegelikule teele.¹²

Teiseks käitumishäiretega laste perekondade iseloomulikuks tunnuseks oli alkoholi kuritarvitamine vanemate poolt. Käitumishäirete tekke üheks oluliseks põhjuseks on nendes perekondades tihti valitsev nn. pendelkasvatus. Lapsed saavad siin ühe ja sama teo eest nii vitsu kui musi, nii tutistamist kui silitamist. Taolise pendelkasvatuse tagajärjel sirguvad noorukid, kelle psüühika on äärmiselt labiilne. Nende enesehinnang on väga madal ja tihti on need lapsed kaotanud eneseväärikuse. Sellised lapsed ei astu küll aktiivselt välja ühiskondlike normide vastu, kuid nad püüavad igati vältida olukordi, kus saaks neile nõudmisi esitada. Need on koolikohustuse mittetäitjad - popitegijad, hulkurid, nn. allavoolu ujujad.

Miks ilmnevad need puudujäägid eriti selgesti murdeas? Nagu näitasid Leedu NSV pedagoogide uurimused, suhtuvad paljud vanemad laste kasvatamisse hoolimatult kuni murdeea saabumiseni, siis aga otsustatakse hakata tegema resolutsset "kasvatustööd". Tagajärjeks on terav konflikt vanemate ja nooruki vahel.¹³ Murdeas ilmnevate kasvatusraskuste avaldumise põhjused peituvad ka selles, et murdeas on suunavaks tegevuseks nn. väärtusorientatsiooniline tegevus.¹⁴ Sellises tegevuses ilmneb aga kõige selgemalt kõik see, mis on perekonna poolt selneva kasvatus käigus tehtud või tegemata jäetud.

¹² E y s e n e k, H.J. Neurosen, Ursachen und Heilmethoden. Berlin, 1967, S. 29-31;

B ö t t c h e r, H., R. Rückblick auf die Eltern. Eine neurosenpsychologische Untersuchung. Berlin, 1968, S. 160-166.

¹³ Проблемы коммунистического воспитания. - "Советская педагогика", 1968, № 9, с. 22-24.

¹⁴ К а г а н М.С. Человеческая деятельность. М., 1974, с. 306-312.

Mida oleks vaja selleks ette võtta, et kasvatustöös esineks vähem raskusi?

1. Põrdata senisest suuremat tähelepanu kasvatajate erialase kvalifikatsiooni tõstmisele.

2. Tõsta alaealiste asjade komisjonide tegevuse taseme ja kompetentsust või asendada need komisjonid noorte kohtutega (nagu on näit. Poola RV-s).

3. Teostada erikasvatusasutuste diferentseerimist, seda eriti erikutseskoolide osas.

4. Tagada erikasvatusasutustest või kinnipidamiskohtadest vabanenud noorukite ümberkasvatamise lõpuleviimine töökollektiivides, luues selleks (mõnede) suuremate ettevõtete juurde spetsiaalseid noorte ühiselamuid (näiteks analoogiliselt SDV Jugendwohnheim'idele).

5. Vanemate vastutuse tõstmine oma laste kasvatamise eest.

6. Pedagoogilise kirjaoskamatus e likvideerimine.